

Tolnai Ottó, a vajdasági magyar irodalom doyenje izgalmas, ámde rendkívül megterhelő feladat elé állítja olvasóját 2017-ben megjelent, *Nem könnyű* című, valóban vaskos és nehéz verseskötetével, mely több mint háromezret oldalra, öt ciklus majd százötven verset foglalja magában, az elmúlt tizenhat év átfogó gyűjteményét adva. A Jelenkornál megjelenő életműsorozat legújabb darabja a korábbiaktól eltérően eddig még önálló kötetben többnyire

Tinkó Máté 49

A „TOLNAI-GÉP” SÚLYPONTJAI

Tolnai Ottó: *Nem könnyű*

nem publikált műveket közöl – ebből a szempontból tehát megtöri a *Világszörény* és a *Gogol halála & Virág utca 3* újrakiadásai révén 2016-ban megkezdett folyamatot.

„Azt álmodom, hogy hallom Goethét szavalni, végtelenül szabadon és önkényesen” – szól a Franz Kafkától vett kötetmottó, melynek szabadság- és önkényességfogalma a neoavantgárd onirikus és víziós jellegére való utalás mellett a rá hivatkozó lírai szubjektum Én-konstrukciója felől egyaránt teret nyújthat az értelmezésnek. Elég csupán az életmű alakulástörténetének utolsó szakaszára rövid pillantást vetnünk ahhoz, hogy megállapíthassuk, a Tolnai-kötetek makacsul ellenállnak a merev kategóriák alá besorolás szándékának. Jelen kötet formai és tartalmi heterogenitásával is ezt bizonyítja: számos verstextus már eleve a szövegbe integrált vagy azon kívül eső kommentárral, esszéisztikus betétekkel, jegyzetapparátussal van ellátva, azaz a szerző a paratextuális lehetőségek kereteit maximálisan kiaknázza. Tematikájában a szövegek a kelet-közép-európai és exjugoszláv kontextus nevekkel, terekkel, évszámokkal, egyéni és kollektív történetekkel és sorsokkal sűrűn átszőtt, gazdagon burjánzó, szemantikai kódokkal (agyon)terhelt világot mutatják be, szinte kibogozhatatlan, ugyanakkor totális összefüggésrendszerként alkotva, s e lokalitás természetrajzának abszurditására és esztétikájára a költő egyaránt fogékonyan mutatkozik: „most bécsi és párizsi utam előtt / újabban pestről / nem belgrádból röpködök / jóllehet feltételes reflexeim / inkább belgrádban kötnek / szeretek belgrádból / tivatba podgoricára splitbe / dubrovnikba repülni / milyen csodálatos is az / otthon röpködni egyik világvárosból / a másik világvárosba”.

A Tolnai-életműre eddig oly jellemző stílusvédjegyek, poétikai eljárások továbbra is jelen vannak a versekben, ugyanakkor egyértelműen tárgyal a szövegek érdeklődési horizontja. A külön figurákkal benépesülő, korábbi ismerős palicsi mikrokörnyezetbe a délszláv háborúk fenyegető emléke és továbbélése mellett beszivárognak olyan aktuálpolitikai problémák is, mint a menekültválság és az ebből kisugárzó stigmatizáció és terrorveszély. Ezek a

látszólag külön töről fakadó jelenségek a kötet egy-egy pontján érintkezésbe lépnek egymással. „a NATO / az is egy tó kérdezte stipán / a NATO / ritkított uránnal töltött / bombákkal szórta / jóllehet viszont a turistairodák / zavarba hozva a tenger költőjét / szerbia tengereként hirdetik / jóllehet szerbia népe / mórakalmára jár tisztálkodni / a migránsok bokáig sárban / akárha egy csillogó borbélyműhely / zsilettfüggönyén át nézik / tátott szájjal nézik őket.” Az események, jelenségek és látványok egymás mellé helyezhetősége, koegzisztenciája és korrespondenciája voltaképpen a szerző kezére játszik: a „szövegkócoló-gép” ezeket az elemeket egytől egyig benyeli és megdolgozza – a Magyarország déli határát lezáró kerítés is már eleve metaforizált formában „zsilett(pille)drót”-ként válik a Tolnai-szövegkorpusz részévé.

A recepciótörténet különböző mozaikjai felől nézve sem ördögtől való egy Tolnai-gép mint konstitutív eljárástechnika előfeltételezése (noha például Mikola Gyöngyi, e kötet szerkesztője és az életmű kiváló ismerője rizomatikus formáról beszél). Miközben a gép mögött meghúzódó lírai szubjektum gyakran öntörvényűnek tünteti fel magát, valójában a szövegeket visszafelé olvasva úgy tűnik, a beépülő elemeknek nagyon is tudatos szerepe, meghatározott funkciója van. Ezek az összetevők egy már bejáratott módszer részeként szinte a végtelenségig újraírhatóak, erre szolgáltat példát e kötet különálló szövegeinek iterabilitása is. A szövegek fontos aspektusa lesz a korpuszszervező folyamat megvilágítása, az ön- és metareflexió. A versbeszélő szinte állandó jelleggel reflektál saját eljárására, hol a textusba integrált tárgyak, hol a beszédmód felől. „szóval a szöveg még nincs meg / de a kellékek már összezsúfolódtak / akárha több darabról lenne szó / andrás az utcaseprő végtelen létrája / melyről a csatornákból a mohát / szépen kiemeljük / hogy majd a stég / színházdeszkáira implantáljuk”; „Olykor újra elmesélem / jóllehet mindig másképpen keverve / az alkatrészeket / (én nevezem alkatrészeknek a variált motívumokat)”.

A versből olykor kiszóló-kikacsintó gesztusok értelmezhetőek a mögöttes struktúrára tett utalásként is. Ezen a ponton röviden meg kell állnunk: olvasói attitűdünkkel hozzá kell járulnunk ugyanis, hogy a költőt a saját anyagát érintő kérdésekben kompetens és megbízható figuraként fogadjuk el, ennélfogva pedig egész alkotói stratégiák kerülhetnek a felszínre, melyeknek már eleve verslétesítő szerepük van. A költő cinkosaként hol a már említett rizomatikus elv szerint, hol örvénylően („afféle kis filmörvényeket szeretnék / kelteni én is magam körül”), esetenként a koncentrikus kör- és spirál („de különben sem találtam volna el hozzá / valamiféleképpen nem esett abba a körbe / amelyben már egy-két órája keringtünk / a pokol ilyen körkörös szerkezetű / próbáltam szellemeskedni”) szervezőelvének logikája mentén megképződő szövegüniverzumok kibontakozását, majd lezáródását kísérhetjük

figyelemmel. A versbeszélő identitásának mintázatai is a verset koncipiáló mozzanatok olvasóval való cinkossága felől rajzolódnak ki: a referenciálishoz közelítő vershelyzet az auctor alakját egyfajta vajdasági minoritás felől értelmezi „(lehetséges ilyen tűnődtek / kisebbségi költő / elefántcsonttoronyban)”, megint máshol az én disszeminációjával találkozunk: 51 „kalandor szerettem volna lenni / lakatos / teniszbajnok / és milyen szép is ez / kis púpos tapőr lettem / aki lám / éneklő amadeó / aki lám / még halálában is / klampálhat a leégett / kis ráckevei moziban / miközben a vásznon épp őt / pofozzák / a tapolcai malom kerekének / mohás lapátjai”.

A kijelölt (kvázi-)szerepek és alakmász-váltások sokrétűsége nyomán a megszólaló nem rendelkezik egyetlen szubsztanciális Én-központtal, noha az elő-előbukkanó igény a családi genealógia feltárására („szegedi kirajzású hajóácsok voltak az őseim”) a lírai szubjektumot mégiscsak bizonyos determinációk meghatározta lényként jelöli meg, aki emlékezethelyekhez fűződő személyes érintettségét nem tagadhatja meg, sőt az asszociációk jó részét ilyen víziók generálják. „a szúnyogfaluban bus / kálváriadombra néző TEXAS nevű / esküvőterme előtt haladtak el / ha künn vagyunk a tanyán / jutkával néha a busnál ebédelünk / ülünk egyedül a nagy teremben / és olyankor látni vélem / édesanyámat és a húgomat / ahogy gallérka tanyája felé / mennek botladozva”. Az Én színrevitelében a pátosznak, a kitüntetetségeknek, de ugyanakkor az iróniának, a banalizálásnak is lényeges szerepe van. Egy helyütt a szerző rámutat a már elkészült szövegkorpusz kikezdedtségére is, saját tévedését exponálva. Így *Az izzó gyalázka* című vershez csatolt *post scriptum*, amely a szerző döntése alapján, szokatlan módon nem maradt meg a műhelymunka kidobandó forgácsaként: „Fiam kijavít, öreg, elvettetted, Ottó nem Vársárhelyen élt, hanem Halason. Istenem, lehetséges, elvettettem a várost, motyogtam zavartan, összekevertem szeretett városaimat.”

A precizitásnak és a hitelességnek a tükrében kirajzolódik a versekből egyfajta alkotói felelősségetika, párosulva a test és a szöveg(test) határait felszámoló, teremtő erő iránti szenvedéllyel, de épp a korábban említett pátosz és irónia eltérő minőségeinek ambivalenciájában. „úgy képzelem a túlvilágon majd azt kéri számon / motívumaimat (metaforáimat) / hogyan sáfárokodtam velük / kitartottál-e mellettük / behemperedtél-e a rózsaszín rózsába / egy-egy rózsaszín rózsatetű mellé [...] kitartottál-e mondd motívumaid (metaforáid) mellett / a végtelenbe tudtad-e fűzni ultraviola fonalukat / a műfajok mohó molytelepei között / avagy csak meglebegtetve / szélnek eresztetted őket”. A versszubjektum kiszolgáltatottságát tanúsítani hivatott poémák éppen ennek a teremtő erőnek a kudarcáról vallanak, illetve átadják a főszereplővé, a nagybetűs Teremtővé válás lehetőségét a megszólított/színre

vitt Másiknak. Így kerülnek a köteten belül különös megvilágításba a nagy érzelmi töltettel telített szövegrészletek. „álltam a pusztában zokogva / bármit tartok a kezemben inadekvátnak bizonyul / de a te kezében a gyönggyel teli szakajtó / mária-róza nagyapja vállán a gerenda / a figura kezében a rongy / amit épp visszaakasztott a szilvafára / abszolút a helyén való volt”.

Technikai szempontból általánosan jellemző a szövegekre olyan retorikai-stilisztikai alakzatok alkalmazása, mint a mellérendelés, az ismétlődés, a mondat szintaktikai egységét, szabályát megbontó közbeékelés. A szubjektum tárgyfetiszmusról árulkodik az őt körülvevő világ leltárba vétele, animálisként való jellemzése is, mely az előbb említett retorizáltság szolgálatába van állítva: „a súlyosabb növények ott alszanak / ott alszik egy kis gránátalma is / ott alszanak a kerékpárok / ilyen-olyan zsákok között / egy hordó savanyított dinnye / álldogálok ott az ecetillatban / kezemben savanyított dinnye / künn kánikula / mint glóbuszt forgatom”. Ezek a szövegszervező eljárások nemcsak hogy koherenssé teszik, de emfatikus többlettel is ellátják a verseket. Ennek fényében sajnálatos, hogy számos esetben – főként a kötet második felében – ez a kohéziós elv nem érvényesül, vagy egyszerűen már követhetlenné válnak az orgiasztikus intenzitással egymásba ékelődő asszociációs tömbök. Olykor az esszévers speciális műfajuként is értelmezhető, művészegzisztenciákra fókuszáló szövegkorpusza dekódolhatatlanná válik. Tolnai mellérendelő-felsoroló eljárása itt kontraproduktívá válik, talán nem túlzó, hogy aprólékossága, totalitásigénye élvezhetlenné teszi mint versszöveget, noha intuitíve még mindig érezzük annak elevenségét: „Nabokov felhívja wilson figyelmét / hodaszevics / párizsban megjelent gyönyörű / gyerzsavin-könyvére / gyorsan írok szőke katinak / meséljen nekem hodaszevics / gyönyörű gyerzsavin-könyvéről / mert mindig is ilyen monográfiát szerettem volna / sinkó csokonaija tán egy ilyen monográfia / meg matić bretonja / hristić csehovja / virginia woolf fryja / élie faure soutine-je / nabokov gogolja / francis carco utrillója / daniel farson baconje / florence noiville singere / dmitrij bikov paszternakja / van egy jó kis magyar monográfia is / ki hinné tuskés pilinszkyje / manfred mittermayer thomas bernhardja / michéle goslar yourcenaíja”.

Ennek ellenpontozásául viszont azt is meg kell jegyezni, hogy tulajdonképpen nincs a kötetnek egyetlen olyan verse sem, amely a teljes fel- és szétbomlás torz vagy groteszk állapota előtti egyetlen pillanattal ne volna képes a visszarendeződésre, annak a zseniális sűrítési érzéknek köszönhetően, amely a Tolnai-féle szövegalkotási eljárást a metaforikus és metonimikus formák elképesztően precíz láttatására predesztinálja. Összegzésül legyen elég annyi, hogy egy Tolnai-kritikát adekvát módon csakis egy Tolnai-idezzettel lehet zárni, amely mintegy mesternarratívába foglalja a kötetről elmondottakat.

„néztem hogyan vágja fel a csuka hasát / és akárha műanyagzacskó-
szkafanderében / az érintetlen ragyogó tenyérnyi / arany szárnyú keszeget
/ nyugodtan vissza is engedhettük volna / milyen szép is az / ahogy csong-
rádnál a körös a tiszába ér / akár vissza is engedhettük volna / a csuka
hasából a körösbe / éneklő amadeó / éreztük volna / ahogy az arany- 53
szárnyú keszeg / a tiszához ér / éneklő amadeó / és a tiszá teste / alig
érezhetően megremeg / meg mint a kormos mozivásznon / ahogy meg-meg-
remeg / a kis púpos tapőr játékától” (*Jelenkor, Bp., 2017*)

